

УДК 378.4.013.091.212-051

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНО-ТВОРЧИЙ СУБ'ЄКТНИЙ ЗВ'ЯЗОК СТУДЕНТІВ З РОЗВИВАЛЬНО-ВИХОВНИМ СЕРЕДОВИЩЕМ УНІВЕРСИТЕТУ

Валентина Романець

*Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
Французький бульвар, 24/26, Одеса, Україна, 65058*

Досліджено найважливіші характеристики нової синергетичної світоглядної парадигми в системі вищої професійно-педагогічної освіти. Доводиться, що метою такої освіти є формування у студентів усвідомлення як майбутніх викладачів зарубіжної літератури, свого місця у світі, своєї особливої місії як організаторів полікультурної освіти й виховання учнів у площині своєї педагогічної професії, що передбачає їхнє активніше занурення до розвивально-виховного середовища університету загалом та факультету зокрема.

Доведено, що розвивально-виховне середовище факультету функціонує на засадах концепції самоорганізації, що спонукає до панування взаємовідносин творчості й дослідницького пошуку між його основними суб'єктами – студентами та викладачами, на гуманістичних засадах.

Ключові слова: розвивальне середовище, соціальні відносини, світоглядна парадигма, інтелектуальний процес, полікультурність.

Оскільки найважливішими характеристиками нової синергетичної світоглядної парадигми в системі вищої професійно-педагогічної освіти є усвідомлення майбутніми викладачами зарубіжної літератури свого місця у світі, а також своєї особливої місії як організаторів полікультурної освіти й виховання учнів у площині своєї педагогічної професії, то це передбачало їхню активну участь у розвивально-виховному середовищі університету загалом та факультетів зокрема.

Розвивально-виховне середовище факультету “функціонує на засадах концепції самоорганізації, що спонукає до панування взаємовідносин творчості й дослідницького пошуку між його основними суб'єктами – студентами та викладачами, на гуманістичних засадах” [2, с. 36]. Через це вихід на перший план цільового завдання щодо підготовки майбутніх викладачів зарубіжної літератури, здатних до успішної професійної діяльності в умовах багатомовності й полікультурності, передбачав не тільки послідовне удосконалення змісту їхнього теоретичного навчання, професійного виховання й дозволя, а й їхню процесуальну складову у напрямі розуміння системи педагогічної взаємодії як процесу спільної творчої діяльності студентів і викладачів.

Отже, основою такого зв'язку є новий тип соціальних відносин, які потрібно будуватися на засадах взаємодопомоги, взаємокоординації, співпраці і співтворчості студентів з викладачами в межах розвивально-виховного середовища факультету. Це означає, що викладачі факультету в межах його розвивально-виховного середовища є лідерами в науці, наставниками педагогічної творчості, тобто менеджерами освітнього процесу, а студенти – як майбутні викладачі зарубіжної літератури, що постійно розвиваються, займають у навчанні та вихованні активну пізнавальну, соціально-професійну, науково-дослідницьку та творчо-креативну позицію.

Зазначимо, що освітнє й розвивально-виховне середовище в межах синергетичної моделі організації професійної підготовки майбутніх викладачів зарубіжної літератури повинно відповідати принципам нелінійності, відкритості, варіативності, гнучкості, персоналізації й індивідуалізації. Через це виховання впродовж здійснення науково-дослідницької діяльності як “спільне творче осмислення світу науки, літератури й педагогіки поширюється на всі аспекти життя” [6, с. 58] і згуртовує в єдину структуру всіх учасників освітньо-виховного процесу.

Зокрема, перехід до особистісно зорієнтованого навчально-виховного процесу, який передбачає “розвиток фактора сумісного пізнання світу, спричинений переосмисленням особистої інвективи наставників на співтворчість зі студентами у процесі позааудиторної науково-освітньої чи художньо-творчої діяльності” [3, с. 75]. Тому на відміну від викладачів, які зацікавлені лише в розумовому розвитку майбутніх викладачів зарубіжної літератури, педагоги вищої школи, що мислять синергетично, впродовж започаткованого експерименту намагалися поряд із зазначеною функцією розвинути їхню творчу особистість як носія гуманістичного професійно-педагогічного світогляду.

Тобто, процес формування професійного світогляду майбутніх викладачів зарубіжної літератури пов'язаний не тільки зі створенням відкритої самоорганізованої моделі їхнього навчання, а й наукового й полікультурного виховання, яке повинно ґрунтуватися на гуманістичній парадигмі, зорієнтованій на розвиток “вільної особистості, формування в неї аналітичних і креативних умінь щодо вирішення багатофакторних проблем” [5, с. 180], здібностей до автономної інноваційної діяльності на варіативному, нестабільному, відкритому ринку освітніх послуг.

Спецкурс “Основи наукових досліджень у літературі” ми залучили до ґрунтовнішого пізнання скарбів світової культурної спадщини через здійснення самостійно-дослідницької діяльності, спрямованої на:

- вивчення життєвого шляху та літературної творчості певного лауреата Нобелівської премії (за власним вибором чи провідною спеціалізацією);
- добір цікавих і маловідомих відомостей та фактів про його творчі перемоги та проблеми літературної творчості;
- аналіз найбільш вагомих праць та особливостей їхнього створення;
- літературне оформлення тексту;
- добір бібліографічних джерел, їхнє оформлення.

Передувала здійсненню цього проекту лекція-презентація з теми “Альфред Нобель: доля, наукова творчість, спадщина, соціальна місія” [1], присвячена особистості шведського хіміка-експериментатора та бізнесмена, винахідника динаміту, члена Шведської академії наук та Лондонського королівського співтовариства як засновника благодійного призового фонду з найважливіших відкриттів у галузі фізики, хімії, фізіології чи медицини, створення шедеврів у літературі та ґрунтовний внесок у галузі забезпечення миру й співдружності націй. Означена лекція була завершальною в експериментальному курсі “Основи наукових досліджень в літературі” і побудована згідно з таким планом:

1. Життя і складові кар’єри Альфреда Нобеля як вченого і бізнесмена.
2. Етапи наукового шляху, світогляд й досягнення.
3. Заповіт А. Нобеля та особливості його виконання.

Зазначимо, що знайомство студентів експериментальних груп з особистістю А. Нобеля як науковця і соціального діяча – борця за мир, спонукало багатьох з них взяти найактивнішу участь у запропонованому науково-дослідницькому проекті, який тривав впродовж двох років.

Після завершення виконання завдань самостійно-дослідницької діяльності студентів під час роботи “Літературної вітальні” було в дискусійній формі обговорено, а згодом й допрацьовано тексти інформаційно-довідкового видання “Світова спадщина Нобелівських лауреатів з літератури”, які стосувалися переважної кількості видатних персоналій.

Зокрема, враховуючи тісний міжпредметний зв’язок тематики “Літературної вітальні” з курсом “Історії зарубіжної літератури”, ґрунтовному аналізу піддавалася літературна творчість Б. Шоу як Нобелівського лауреата 1925 р., якого нагороджено “за творчість, пронизану ідеалізмом та гуманізмом, за іскристу сатиру, яка часто поєднується з виключною поетичною красою”. Аналізуючи проблему конфлікту і характеру у п’єсі Б. Шоу “Дім, де розбиваються серця”, інтелектуальна діяльність студентів була спрямована на пошук доказів щодо:

- особливостей композиції драми;
- використання драматургом символіки, її ролі в розкритті ідеї твору;

- особливостей характерів персонажів;
- способів поєднання трагічного і комічного в драмі “Дім, де розбиваються серця”;
- новаторства Шоу-драматурга.

У кінці дискусії студентська аудиторія була розділена на дві підгрупи, які повинні були шляхом участі капітанів команд у блиц-турнірі лаконічно відповісти на кожне з двох дискусійних питань:

– Як Б. Шоу перетворює свої драми в суд над сучасним йому суспільством?

- Як вирішується конфлікт у драмі “Дім, де розбиваються серця”?

У кінці блиц-турніру капітанів були зроблені уточнення – корективи відповідей на поставлені питання.

Крім того, в межах “Літературної вітальні” студентів залучали до пізнання специфіки художнього світогляду як провідної ознаки видатних авторів літературних творів та професіоналізму особистості викладача зарубіжної літератури. Цьому сприяли спеціально організовані дебати “Художній світогляд Нобелівських лауреатів у літературі”, яким передували дві дискусії, в основу яких було покладено метод мозкового штурму, до опису особливості організації якого ми опишемо нижче.

Зокрема, можна розглядати мозковий штурм як метод активізації колективної творчої діяльності студентів, яка ґрунтується на ідеї, що “критика і страх гальмують їхнє мислення, сковують творчу уяву та світоглядні орієнтації” [4, с. 205]. З урахуванням цього було запропоновано розділити в часі висунення гіпотез і їхню критичну оцінку. Виконувати ці два різних інтелектуальних процеси повинні були різні студенти під керівництвом медіатора. При цьому були всі передумови для виконання всіх правил “мозкового штурму”, а саме:

– пізнавальне завдання (“Чи існує художній світогляд взагалі? Чи потрібен письменникові світогляд?”) формулювалося перед “штурмом” у загальних рисах;

– група “генераторів ідей” за відведений час (20–40 хв) мала висунути максимальну кількість будь-яких гіпотез, фантастичних, явно помилкових, жартівливих. Ідеї потрібно подавати безперервно, доповнюючи і розвиваючи одна одну. Регламентом на кожну ідею відводили в межах 2 хв, без доказів. Усі ідеї протоколювали. При цьому була заборонена будь-яка критика, в тім числі прихована, у вигляді скептичних посмішок, жестів, міміки;

– група експертів виносила судження про цінності висунутих гіпотез щодо того, що таке художній світогляд, яка його специфіка, відмінні риси. Експертизу і відбір гіпотез проводили ретельно, оцінювали навіть несерйозні і нереальні гіпотези;

– не до кінця вирішене в процесі “штурму” завдання (наприклад, хто є головним носієм художнього світогляду?), але в дещо зміненому вигляді, формулюванні (Кому властивий художній світогляд, а у кого він відсутній?);

– для активізації процесу генерування ідей у ході “штурму” рекомендували використовувати деякі прийоми: інверсію (зроби навпаки), аналогію (зроби так, як це зроблено в іншому рішенні), емпатію (вважай себе частиною завдання, з’ясуй при цьому свої почуття, відчуття), фантазію (зроби щось фантастичне);

– гіпотези оцінювали за 10-бальною системою і виводили середній бал за оцінками всіх експертів.

Як результат, у процесі пошуку гіпотез щодо світогляду письменника було виявлено особливості, які зумовили диференціацію світогляду як релігійного, наукового та художнього. При цьому одна з гіпотез стосувалася того, що мислення письменника у процесі творчої діяльності відбувається в образах. Тому ідеальним варіантом взаємодії читача з твором мистецтва є максимально достовірне відтворення емоційно-змістової інформації, закладеної письменником, через що читач зазнає значного впливу письменника, зокрема, це виявляється у сприйнятті образів, створених автором. Отже, художній твір надає певної свободи в розумінні й тлумаченні матеріалу як на загальному ідейно-композиційному, так і на лексико-семантичному рівні. У романі, повісті, художньому полотні, симфонії – в будь-якому творі мистецтва певну роль відіграє особистість автора. Незважаючи на те, що прихильники об’єктивізму в мистецтві, зокрема Г. Флобер, намагалися усунути автора твору, він завжди був у ньому присутній, що відчувалося і в задумі, і в композиції, і в мові. Присутність автора пояснюють тим фактом, що художні джерела несуть у собі певне оцінне навантаження, його призначення може виявлятися більшою або меншою мірою, але обов’язково наявне. Як наслідок, до художнього світогляду переважно входять позиція та переконання особистості митця, сформовані на основі різноманітних критеріїв, найчастіше суто індивідуальних.

Інша гіпотеза стосувалася того, який смисл поняття “художній”. Художній – це такий, який стосується: мистецтва, відтворення дійсності в образах, тобто мистецький; вироблення, декоративне оформлення предметів побуту; форми творів мистецтва, що мають естетичні цінності, тобто естетичний; сприйняття явищ мистецтва або їхнє створення, втілення, перетворення; сприйняття творів. Через це головними ознаками художнього студенти виокремили такі властивості: образність; належність до творчої активності; здатність викликати естетичні відчуття; здатність викликати емоції й почуття; здатність впливати на духовно-ціннісну систему особистості; здатність викликати зримі, уявні, чуттєві образи. Логічним

наслідком такої позиції стало визначення художнього світогляду як професійно важливого новоутворення, яким обов'язково наділені діячі мистецтва та літератури, які мають відповідну специфіку сприйняття і перетворення явища дійсності, навколишнього середовища, адже процес художньої творчості відрізняється від інших видів розумової діяльності не лише його змістовою насиченістю, а й психологічними особливостями людини, її здатністю уявляти.

Зіставлення означених вище гіпотез дало змогу експертам дійти висновку, що художність світогляду характеризується: використанням методу художнього пізнання (основну роль відіграють образні уявлення); специфікою інформації, яку несе система художніх образів (естетична, моральна, гуманістична виразність); накопиченням та збереженням художнього досвіду за допомогою системи художніх образів; емоційно-чуттєвою забарвленістю.

Детальніший аналіз тлумачення, виконаний залишковою групою ухвалення рішень, дав змогу визначити художній світогляд.

Студенти сприймають художній світогляд як:

– систему знань і переконань людини про предмети та явища навколишньої дійсності, історичні, культурні, суспільні процеси, стосунки між людьми та ін., що сформувалася під впливом творів мистецтва, які є джерелом пізнання;

– особливий спосіб бачення світу крізь узагальнення художньої картини;

– творчу програму письменника, яка ґрунтується на певних ідейних установках й художньому почеркові, властивому тематико-стилістичному образу, особливостям образного відчуття дійсності;

– спосіб емоційно-образного освоєння дійсності, який виявляється у використанні образів мистецтва у процесі сприйняття, оцінювання й перетворення явищ і предметів дійсності;

– духовно-функціональне новоутворення особистості, його призначення, що є результатом впливу мистецтва й водночас є способом освоєння дійсності за допомогою системи художніх образів.

В естетичній діяльності читача у процесі сприйняття ним художнього твору морально-естетичний ідеал письменника набуває свого логічного завершення. Зокрема, організатор мозкової атаки, спираючись на думку В. Хазан, запропонував конкретизувати складові художнього світогляду у складі чотирьох компонентів:

– пізнавального, заснованого на художньому сприйманні образів, що передбачає диференціацію крізь призму власних визначень та уподобань образних ідей творів мистецтва, простеження спільності з попередніми повідомленнями, характеристику природи образів, їхню специфіку;

– ціннісно-нормативного, що ґрунтується на художньому перетворенні образів (оскільки образи, які набувають особистісного значення, переходять до ціннісної сфери людини), що передбачає гармонізацію набутих художніх знань з усталеною власною системою цінностей, засвоєння образів, необхідних для подальшого культурного існування, виявлення творчого єднання й зміцнення зв'язків з набутими та усталеними утвореннями (переконаннями, уявленнями), інтерпретацію. Художнє перетворення образів має декілька проявів, може відбуватися засобами аглютинації, комбінування, акцентування та ін.;

– морального, що передбачає збереження художніх образів (оскільки окремі явища є високоморальними. Спираючись на них постійно у процесі життєдіяльності та вважаючи їх пріоритетними і перспективними, людина увіковічує їх у своїй активності, а отже, зберігає упродовж свого розвитку);

– чуттєво-вольового, що характеризує етап застосування художнього образу шляхом набуття чуттєво-образного досвіду. Художнє мислення виявляється у посиленні внутрішньої уваги (внутрішнього звернення) до художніх знань з метою їхнього подальшого застосування, стимулювання їхньої участі у прийнятті подальших творчих рішень, а також передбачає безпосереднє залучення індивідуалізованих, особистісно перетворених художніх концепцій, ідей, образів у повсякденному житті і творчості, набутими образами-картинами.

1. Баллер Э. А. О культуре и культурности / Э. А. Баллер. – М. : Знание, 1996. – 195 с.
2. Лауреаты Нобелевской премии по литературе /1901-2010/. – Информац.-спр. изд. – Автор-сост. Романец В. М. – Одесса, Астропринт, 2011. – 399 с.
3. Ратнер Ф. Л. Научная деятельность студентов Германии / Ф. Л. Ратнер. – К. : Каз ГУ, 1992. – 133 с.
4. Сомбоманія Г. М. Педагогіка класичного університету : навч. посібник / Г. М. Сомбоманія. – Одеса, "ВМВ", 2013. – 74 с.
5. Слостенин В. А. Диагностика профессиональной пригодности к педагогической деятельности / В. А. Слостенин. – М. : Просвещение, 1991. – 320 с.
6. Цокур О. С. Категорія педагогічної свідомості в теорії та практиці професійної підготовки вчителя : дис. доктора пед. наук : 13.00.01. / О. С. Цокур. – Одеса, 1997. – 350 с.

Стаття: надійшла до редколегії 15.11.2016

доопрацьована 15.03.2017

прийнята до друку 19.04.2017

**INTELLECTUAL AND CREATIVE SUBJECT CONTACT OF THE STUDENTS
WITH DEVELOPING EDUCATIONAL UNIVERSITY ENVIRONMENT**

Valentyna Romanets

*I.I. Mechnikov National University of Odessa,
French Boulevard, 24/26, Odessa, Ukraine, UA – 65058*

This investigation deals with the analysis of the most important characteristics of new synergetic worldview paradigm in the system of higher professional pedagogical education. It proves that an important aim of such education is the development of the students' comprehension of their place in the world, as future teachers of the foreign literature, their special mission as organizers of the multicultural education and training of their students in the plane of their pedagogical profession, which calls for their more active involvement into educational environment of the university in general and of the faculty in particular.

The author of the article argues that the educational environment of the faculty functions on the basis of the concept of selforganizing, which results in the domination of the relations of creativity and scientific research between its main subjects (students and teachers) on humanisatic principles.

The basis of such connection is created by new social relations, which must be built on the ground of mutual help, mutual coordination, cooperation and creative activity of the students and teachers in the frames of educational environment of the faculty.

It means that the faculty teachers act as leaders in science, scientific advisers of the students' pedagogical work, and managers of educational process. Students as future foreign literature teachers who constantly develop are active in their learning, scientific research and creative work.

Everything mentioned above puts in the forefront the target of training the future foreign literature teachers able for successful professional activity in the circumstances of multilinguism and multicultural environment. In its turn, it causes the necessity to improve consistently not only the theoretical education, professional training and leisure activities but also their processual constituent in the direction of understanding pedagogical interaction as a process of mutual creative activity between the students and teachers.

Key words: developing educational environment, social relations, worldview paradigm, intellectual process, multiculturalism.